

Pascalova sázka

O náhodě, pravděpodobnosti, poznávání a rozhodování

Zdeněk Pospíšil, Ústav matematiky a statistiky, Přírodovědecká fakulta MU

<https://www.math.muni.cz/~pospisil/>   <http://www.muni.cz/people/707>

Souhrn:

Blaise Pascal (1623–1662) je považován za zakladatele matematické teorie pravděpodobnosti.

Cílem přednášky je ukázat motivaci a předpoklady klasické teorie pravděpodobnosti a dále některé alternativní přístupy k zacházení s pojmy „náhoda“ a „pravděpodobnost“. Pokusí se naznačit, jak tato teorie může pomoci při praktickém rozhodování – od hazardních her po existenciální otázky.

„Předvědecká“ pojetí

Náhoda v antice: Svévole bohyně Tyché.

Náhoda ve filosofii:

- Jev, který nemá příčinu.
- Jev, který má tak komplikované a komplexní příčiny, že je nemůžeme poznat.
- Jev, který je unikátní, neopakovatelný.

Pravděpodobnost ve scholastice: Jistá jsou tvrzení z Písma svatého, z papežských bul a z usnesení koncilů. Objevili-li se totéž tvrzení v knihách theologů, je pravděpodobné.

„Klasické“ pojetí pravděpodobnosti

Toto nové učení . . . sjednocuje přesnost matematických důkazů s neurčitostí našich pokusů a směřuje tím věci zdánlivě nesourodé. B.Pascal, cit. dle. 3.

Náhodný pokus: jakákoliv akce, která může dát různé rozpoznatelné a nezaměnitelné výsledky; před provedením pokusu není jeho výsledek znám.

Základní prostor možných výsledků Ω : souhrn všech možných výsledků náhodného pokusu.

Náhodný jev: část základního prostoru; symbolicky $A \subseteq \Omega$

Klasifikace jevů:

jev jistý $\times$ *nemožný*, symbolicky $\Omega, \emptyset$;

jevy slučitelné $\times$ *neslučitelné* $\times$ *komplementární*, symbolicky $A \cap B \neq \emptyset, A \cap B = \emptyset, B = \Omega \setminus A$.

Pravděpodobnost: číslo z intervalu od 0 do 1 (včetně) přiřazené jevu A ; označení $P(A)$.

Možnosti přiřazení:

klasická pravděpodobnost – poměr počtu výsledků náhodného pokusu „příznivých“ jevu ku počtu všech možných výsledků;

geometrická pravděpodobnost – poměr „velikosti“ jevu ku „velikosti“ základního prostoru;

empirická pravděpodobnost – náhodný pokus je opakovaně proveden, jako pravděpodobnost je přiřazen poměr pozorované četnosti jevu ku počtu opakování pokusu.

Vlastnosti pravděpodobnosti:

1. pravděpodobnost jevu jistého je rovna 1,
2. pravděpodobnost sjednocení neslučitelných jevů je součtem pravděpodobností jednotlivých jevů.

Podmíněná pravděpodobnost: pravděpodobnost jevu A za podmínky (za předpokladu), že nastal jev (že platí hypotéza) H ; označení $P(A|H)$. Základní prostor je zúžený na jeho část H . Každá pravděpodobnost je podmíněná! Přejmenším volbou základního prostoru.

Stochasticky nezávislé jevy A, B : $P(A|B) = P(A)$ nebo $P(B) = 0$.

Induktivní úsudek: z toho, že $P(H|A) > P(\Omega \setminus H|A)$ a jev A nastal, usuzujeme, že (asi) platí hypotéza H .

Související pojmy: *inverzní pravděpodobnost* $P(H|A) = \frac{P(H)}{P(A)}P(A|H)$;

$$\text{Bayesův vzorec } P(H|A) = \frac{P(H)P(A|H)}{P(H)P(A|H) + P(\Omega \setminus H)P(A|\Omega \setminus H)}.$$

„Alternativní“ pojetí pravděpodobnosti

Logická pravděpodobnost: zobecnění pojmu vyplývání – jaká je míra platnosti závěru při splnění předpokladů. Nebo: jak mohu věřit nové informaci na základě informací dříve přijatých.

Propenzitní (fyzikální) pravděpodobnost: míra disponovanosti určité události k tomu, aby nastala nějaká jiná událost.

Subjektivní (epistemická) pravděpodobnost: stanovení kurzu sázky na neopakovatelný jev.

Rozhodování za nejistoty

Úlohy rytíře de Méré:

- Hází se několika kostkami. Při jakém počtu kostek je rozumné vsadit na to, že aspoň na jedné z nich padne šestka?
- Hází se několikrát dvěma kostkami. Při jakém počtu hodů je rozumné vsadit na to, že součet ok na obou kostkách je 12?

Očekávaná velikost výhry: velikost sázky $\times$ pravděpodobnost jevu, na který se vsází.

Úloha Pascalova: Mám vsadit svůj život na to, že existuje Bůh?

Teorie her a ekonomického rozhodování: moderní analýza starých otázek dává překvapivé (nebo paradoxní) odpovědi.

Literatura doporučená k další četbě

1. B. PASCAL, *Myšlenky*. J.Leichter, Praha 1937.
Zejména jde o fragment 233.
2. A. PŁOCKI, *O náhodě a pravděpodobnosti*. Mladá fronta, Praha 1982.
Pěkná a stručná knížka o teorii pravděpodobnosti z edice Škola mladých matematiků.
3. A. RÉNYI, *Dialogy o matematice*. Mladá fronta, Praha 1980.
V kapitole „Pascalovský dialog. Čtyři dopisy o pravděpodobnosti“ (str. 124-182) jsou fiktivní dopisy B. Pascala P. Fermatovi o základních otázkách vznikající teorie.
4. M. HYKŠOVÁ, *Filosofická pojetí pravděpodobnosti v pracích českých myslitelů*. MatFyzPress, Praha 2011.
Kniha obsahuje korektní popis teorie subjektivní pravděpodobnosti (str. 13-17).
5. L. NOVÁK, V. VOHÁNKA, *Kapitoly z epistemologie a noetiky*. Krystal OP, Olomouc 2015.
Kapitola 9. (str. 187-209) pojednává o významu pravděpodobnosti a nejistoty v teorii poznání, zejména o logické pravděpodobnosti.
6. S. BRAMS, *Superior Beings. If They Exist, How Would We Know?* Springer, New York-Berlin-Heidelberg-Tokyo, 1983.
„Herně teoretické“ důsledky všvědoucnosti a všemohoucnosti.